

ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Шевців М.Б.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
факультету № 1
Інституту підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції,
Львівський державний університет внутрішніх справ
ORCID: 0000-0003-0023-2197
e-mail: sheva-misha@i.ua*

Шевців М.Б. Загальні аспекти юридичної відповідальності медичних працівників за законодавством України.

У науковій статті проаналізовано поняття, зміст та види юридичної відповідальності медичних працівників. Зокрема, встановлено, що медичні працівники можуть бути притягнені до дисциплінарної, цивільно-правової, адміністративної, чи навіть кримінальної відповідальності.

Крім того, виділено групи медичних працівників за відповідними категоріями та перелік посад, які до них відносяться.

В ході дослідження здійснено загальний аналіз чинного законодавства України щодо кожного із зазначених вище видів юридичної відповідальності медичних працівників, а також особливостей їх застосування.

З'ясовано, що дисциплінарна відповідальність медичних працівників настає при порушенні вимог трудового законодавства, а особливість правового статусу медичних працівників, щодо дисциплінарної відповідальності, полягає в їхньому подвійному статусі – як працівника медичного закладу та фізичної особи – лікаря, що безпосередньо надає медичні послуги.

В свою чергу, цивільно-правова відповідальність може бути застосованою в разі вчинення медичним працівником правопорушення що посягає на майнові та особисті не майнові блага пацієнта. Відповідно медичні працівники, вчинивши правопорушення передбачені цивільним законодавством будуть зобов'язані відшкодувати як матеріальну так і моральну шкоду.

Адміністративній відповідальності підлягають медичні працівники в разі вчинення ними правопорушень, передбачених Кодексом України про адміністративні правопорушення. Перелік таких правопорушень є доволі широким і стосується різних сфер медичної діяльності. Відповідальність за вчинення адміністративного правопорушення визначається відповідною санкцією статті, і в основному полягає у накладенні штрафу.

Щодо кримінальної відповідальності, то варто зазначити, що усі кримінальні правопорушення, суб'єктами яких є медичні працівники, можна поділити на декілька груп, в залежності від сфери охоронюваних інтересів, прав та свобод людини, а вид і міра кримінальної відповідальності медичного працівника теж впливає із санкції відповідної статті Кримінального кодексу України.

Ключові слова: юридична відповідальність, медичне законодавство, медична допомога, права та обов'язки медичних працівників, право на медичну допомогу, порушення права на медичну допомогу.

Shevtsiv M.B. General aspects of legal liability of medical professionals under the legislation of Ukraine.

The article analyzes the concept, content and types of legal liability of medical professionals. In particular, it is established that medical professionals can be brought to disciplinary, civil, administrative or even criminal liability.

In addition, the author distinguishes groups of healthcare professionals by the relevant categories and provides a list of positions that belong to them.

The study provides a general analysis of the current legislation of Ukraine regarding each of the above types of legal liability of healthcare professionals, as well as the specifics of their application.

It is established that disciplinary liability of medical professionals occurs in case of violation of labor legislation, and the peculiarity of the legal status of medical professionals with regard to disciplinary liability is their dual status - as an employee of a medical institution and an individual - a doctor who directly provides medical services.

In turn, civil liability may be imposed if a medical professional commits an offense that infringes on the property and personal non-property benefits of a patient. Accordingly, healthcare professionals who commit offenses under civil law will be obliged to compensate for both material and non-pecuniary damage.

Medical professionals are subject to administrative liability in case of committing offenses under the Code of Ukraine on Administrative Offenses. The list of such offenses is quite broad and covers various areas of medical activity. The liability for committing an administrative offense is determined by the relevant sanction of the article, and mainly consists in imposing a fine.

As for criminal liability, it is worth noting that all criminal offenses committed by healthcare professionals can be divided into several groups, depending on the scope of protected interests, human rights and freedoms, and the type and extent of criminal liability of a healthcare professional also follows from the sanction of the relevant article of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: legal liability, medical legislation, medical care, rights and obligations of medical professionals, right to medical care, violation of the right to medical care.

Постановка проблеми. Стаття 3 Конституції України зазначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Держава ж основним своїм завданням встановлює саме забезпечення та гарантування загальносуспільних, групових та індивідуальних інтересів людини та громадянина, охорону їх прав та свобод.

З поміж великого спектру прав та свобод людини і громадянина, міжнародне та національне законодавство пріоритетним визначає право людини на життя та захист свого здоров'я від протиправних посягань.

Правові відносини у сфері медицини, зважаючи на особливий статус суб'єкта – медичного працівника, є специфічним видом відносин. Адже, від його не якісної, недбалої, чи безпосередньо неправомірної діяльності залежить перш за все життя та здоров'я людини.

Відповідно, притягнення медичного працівника до юридичної відповідальності має особливий порядок, залежить від багатьох як об'єктивних так і суб'єктивних чинників, а особливо в сучасних умовах війни проти російського агресора.

Саме тому, вважаю актуальним дослідження правових передумов та видів юридичної відповідальності, які можуть бути застосованими до медичних працівників за вчинення ними протиправних дій під час виконання посадових обов'язків в сучасних умовах.

Мета дослідження. Метою дослідження є загальний аналіз юридичної відповідальності медичних працівників за законодавством України.

Стан опрацювання проблематики. Питаннями щодо поняття, змісту та різновидів юридичної відповідальності медичних працівників у своїх наукових дослідженнях займався чимало науковців. Серед найбільш вагомих, варто згадати праці Т. Білоус, Р. Вереша, М. Карпушинової, С. Книша, Т. Кравченко, Н. Кризиної, П. Кузьмінського, О. Макаренка, К. Скриннікової та інших.

Виклад основного матеріалу. Юридична відповідальність, як відомо, поділяється на декілька видів, зокрема на конституційну, цивільну, адміністративну, кримінальну, дисциплінарну та інші.

Система законодавства про охорону здоров'я теж передбачає декілька видів юридичної відповідальності, що може бути застосованою до медичних працівників, які вчинили неправомірні дії.

Проте спершу, варто визначити, які категорії медичних працівників передбачені національним законодавством України, адже вид і міра юридичної відповідальності безпосередньо залежить від сфери їх повноважень.

Перелік медичних працівників включає в себе декілька категорій. Перше – це керівники з числа лікарів (генеральні директори, головні лікарі, завідувачі тощо). До другої категорії відносяться лікарі-спеціалісти, в залежності від роду медичних послуг. Третя категорія включає в себе фахів-

ців (акушерів, лаборантів, лікарів-інтернів та інших). До четвертої категорії ж відносять таких робітників, як молодша медична сестра з догляду за хворими, санітарка тощо.

Для визначення переліку видів юридичної відповідальності, що може бути застосованою до медичних працівників, варто звернутися до Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19 листопада 1992 року.

Зокрема, стаття 80 цього нормативного акту визначає, що «особи, винні у порушенні законодавства про охорону здоров'я, несуть цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законодавством» [1].

Вважаю, що даний перелік варто доповнити ще одним видом юридичної відповідальності – дисциплінарною, яка може бути застосованою до медичного працівника паралельно із іншими видами юридичної відповідальності.

Розглянемо детальніше правові передумови, принципи та особливості кожного з наведених вище видів юридичної відповідальності за порушення медичними працівниками законодавства в сфері медицини.

Дисциплінарна відповідальність – форма впливу на порушника трудової та виробничої дисципліни у вигляді дисциплінарного стягнення: догана, переведення на менш оплачувану роботу, звільнення [2].

Дисциплінарна відповідальність медичних працівників настає при порушенні вимог трудового законодавства. Нормативно-правова база дисциплінарної відповідальності медичних працівників складається з Кодексу законів про працю України, Закону України «Про охорону праці» та ін. Дисциплінарна відповідальність медичного працівника це окремий вид юридичної відповідальності, яка настає у випадку порушення трудових обов'язків. Слід особливо підкреслити, що мова йде саме про порушення трудових обов'язків медичного працівника. Причому, якщо розглядати дані порушення, то дисциплінарна відповідальність є найменш суворим видом [3, с. 68].

Особливість правового статусу медичних працівників щодо дисциплінарної відповідальності полягає в їхньому подвійному статусі. По-перше, вони є працівниками певного медичного закладу, а відповідно мають з цією юридичною особою взаємні права та обов'язки. По-друге, вони є фахівцями, які за своєю кваліфікацією зобов'язані надавати невідкладну медичну допомогу незалежно від місця перебування.

Притягнення до дисциплінарної відповідальності зазвичай пов'язане із невиконанням медичним працівником обов'язків, які покладаються на нього трудовим законодавством. До таких порушень відносять: несумлінне ставлення до роботи, порушення трудового розпорядку, недбайливе ставлення до обладнання та устаткування, нехтування встановленими вимогами до зберігання деяких препаратів, невиконання розпоряджень керівництва, поява на робочому місці у нетверезому стані тощо [4, с. 99].

Таким чином, дисциплінарна відповідальність є найлегшим видом юридичної відповідальності, яка настає у випадку порушення медичним працівником трудових обов'язків, та може бути застосованою до нього як додаткова, поряд із основною (кримінальною, адміністративною чи цивільною), і полягає як правило, у винесенні догани чи звільнення із займаної посади.

Наступним видом юридичної відповідальності медичного працівника є цивільно-правова відповідальність. Цей вид відповідальності може бути застосованим в разі вчинення медичним працівником правопорушення, що посягає на майнові та особисті не майнові блага пацієнта.

Цивільна відповідальність за заподіяння шкоди при наданні медичної допомоги регулюється нормами цивільного права і є найбільш адекватним засобом правового реагування на помилки, упущення та недбалість з боку лікарів (медичних працівників), які з необережності чи умисно допустилися їх під час здійснення професійної діяльності [5, с. 241].

Зміст та види цивільно-правової відповідальності передбачені Цивільним кодексом України. Зокрема, в разі вчинення медичним працівником порушення умов договору про надання медичних послуг, закон в даному випадку зобов'язує винну особу відшкодувати матеріальну та моральну шкоду. Такий вид цивільно-правової відповідальності називається договірною відповідальністю.

Ще одним видом цивільно-правової відповідальності є деліктна відповідальність медичного працівника, яка настає в разі заподіяння ним неправомірної шкоди під час виконання своїх професійних обов'язків.

Підставою для деліктної відповідальності є наявність у медичного працівника складу цивільного правопорушення – цивільно-правового делікту [6, с. 43].

Для притягнення медичного працівника до цивільно-правової відповідальності необхідно наявність декількох чинників. Перш за все, повинен бути доведений факт вчинення ним діяння (дій чи бездіяльності) протиправного характеру та доведено його вину. Наступне – встановлено, що саме його дії призвели до негативного впливу на здоров'я пацієнта. Третє – наявність причинно-наслідкового зв'язку між зазначеними вище фактами.

Природа медичної діяльності є досить специфічною. Тому дуже складно, розглядаючи питання притягнення до цивільно-правової відповідальності медичного працівника, користуватися універсальними правилами, які застосовуються до інших не медичних послуг. Потрібно зазначити, що медичні працівники здійснюють свою діяльність в медичних закладах, тобто вони перебувають у трудових відносинах з цими закладами, у випадку притягнення до цивільно-правової відповідальності медичного працівника відповідно до ч. 1 ст. 1172 Цивільного кодексу України, юридична або фізична особа відшкодовує шкоду, завдану їхнім працівником під час виконання ним своїх трудових (службових) обов'язків. Тобто, встановлення такої умови відшкодування шкоди є дисциплінуючим як для медичних працівників, так і для самих закладів охорони здоров'я [7, с. 280].

Виходячи з цієї ж норми Цивільного кодексу України, суб'єктами цивільно-правової відповідальності є саме медичні установи, які відповідають за шкоду, завдану їхніми працівниками під час виконання своїх трудових обов'язків.

Проте, якщо шкода була завдана лікарем, який зареєстрований як суб'єкт підприємницької діяльності і, маючи ліцензію на медичну практику, надає медичні послуги такої якості, відповідає за завдану пацієнту шкоду особисто [6, с. 43].

Поруч із матеріальною відповідальністю медичного працівника, важливе місце в сфері цивільно-правової відповідальності відводиться відшкодуванню моральної шкоди.

Моральна шкода, відповідно до ч. 2 ст. 23 Цивільного кодексу України, полягає: у фізичному болю та стражданнях яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи, і підлягає відшкодуванню в грошовій або іншій матеріальній формі в розмірі, який визначається судом [8].

Відповідно ж до частини 1 статті 1167 Цивільного кодексу України, моральна шкода, завдана фізичній або юридичній особі неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю, відшкодовується особою, яка її завдала, за наявності її вини. Крім цього, частина 2 цієї ж статті передбачає випадки, за яких моральна шкода відшкодовується незалежно від вини органу державної влади [8].

Таким чином, цивільно-правова відповідальність медичного працівника, передбачена цивільним законодавством України, є чи не найбільш поширеним видом юридичної відповідальності, в разі порушення ним майнових та особистих не майнових благ пацієнта.

Заклади охорони здоров'я можуть нести перед пацієнтом лише цивільно-правову відповідальність. Поруч з тим особа, яка постраждала в наслідок неправомірних дій медичного працівника може претендувати на відшкодування як матеріальної так і моральної шкоди.

Адміністративна відповідальність є наступним видом юридичної відповідальності, яка може застосовуватися до медичних працівників, в разі вчинення ними правопорушень, передбачених Кодексом України про адміністративні правопорушення.

Перелік адміністративних правопорушень в сфері надання медичних послуг є доволі широким, і міститься у різних главах зазначеного вище Кодексу.

Відповідно до цього нормативно-правового акту, діяльності медичних працівників може супроводжуватись наступними правопорушеннями:

- порушення санітарних норм (стаття 42);
- порушення встановленого порядку реалізації (відпуску) лікарських засобів (стаття 42⁴);
- порушення обмежень, встановлених для медичних і фармацевтичних працівників під час здійснення ними професійної діяльності (стаття 44²);
- порушення встановленого порядку взяття, переробки, зберігання, реалізації і застосування донорської крові та (або) її компонентів і препаратів (стаття 45¹) [9].

Також у сфері охорони здоров'я можуть вчинятися й інші адміністративні правопорушення, наприклад, щодо якості виробництва медичних препаратів, які, у свою чергу, передбачені главою

13 КУпАП «Адміністративні правопорушення в галузі стандартизації, якості продукції, метрології та сертифікації»: введення в обіг або реалізація продукції, яка не відповідає вимогам стандартів (стаття 167); виконання робіт, надання послуг громадянам-споживачам, що не відповідають вимогам стандартів, норм і правил (стаття 168¹); випуск у продаж продукції з порушенням вимог щодо медичних попереджень споживачів тютюнових виробів (стаття 168²) тощо [10, с. 46].

До осіб, що вчинили адміністративні правопорушення, застосовуються адміністративні стягнення, передбачені санкціями статей, що встановлюють відповідальність за такі правопорушення. Варто відмітити, що здебільшого це штрафи у розмірі, який визначається від неоподаткованого мінімуму доходів громадян. Слід додати, що в разі визначення суб'єктом адміністративного правопорушення спеціального суб'єкта медичного працівника, наявність встановленого юридичного факту винності особи у інкримінованому правопорушенні може спричинити й інші наслідки – як то, притягнення до дисциплінарної відповідальності, встановлення корупційного проступку тощо [11, с. 66].

Таким чином, адміністративна відповідальність медичного працівника як різновид юридичної відповідальності полягає в застосуванні до винного адміністративних стягнень, передбачених санкцією відповідної статті Кодексу України про адміністративні правопорушення, в основному, це накладення штрафу, проте може супроводжуватися й додатковою дисциплінарною відповідальністю.

І нарешті, розглянемо особливості кримінальної відповідальності медичних працівників, що настає в разі вчинення ними кримінальних правопорушень.

Під професійним медичним кримінальним правопорушенням слід розуміти умисне або необережне діяння, вчинене медичним працівником при виконанні професійних обов'язків, заборонене кримінальним законом під загрозою покарання [3, с. 66].

Усі кримінальні правопорушення, за Кримінальним кодексом України, суб'єктами яких є медичні працівники, можна умовно поділити на дві основні групи.

Перша група – це кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи (пацієнта). До них слід віднести:

- неналежне виконання професійних обов'язків, що спричинило зараження особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (стаття 131);
- розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (стаття 132);
- незаконне проведення абортів або стерилізації (стаття 134);
- незаконна лікувальна діяльність (стаття 138);
- ненадання допомоги хворому медичним працівником (стаття 139);
- неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (стаття 140);
- порушення прав пацієнта (стаття 141);
- незаконне проведення дослідів над людиною (стаття 142);
- порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини (стаття 143);
- насильницьке донорство (стаття 144);
- незаконне розголошення лікарської таємниці (стаття 145) [12].

Друга група включає в себе кримінальні правопорушення проти прав особи (пацієнта), зокрема, це порушення права на безоплатну медичну допомогу (стаття 184).

Окрім цього, медичними працівниками можливе вчинення кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності з медичної практики, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також інших кримінальних правопорушень, пов'язаних з їхньою професійною діяльністю.

Зважаючи на ступінь суспільної небезпеки кримінальних правопорушень, кримінальна відповідальність в цілому й медичного працівника зокрема є найсуворішим видом юридичної відповідальності.

Працівники закладів охорони здоров'я, окрім відповідальності за кримінальні правопорушення вчинені на загальних засадах, можуть бути притягнуті до відповідальності за наступне:

- злочини проти життя, здоров'я, прав пацієнта;
- злочинні діяння у сфері господарської діяльності з медичної практики;

- злочини, пов'язані із наркотичним та психотропними речовинами;
- неналежне виконання своїх професійних обов'язків, у тому числі таке, що спричинило інфікування пацієнта невиліковними хворобами;
- розголошення лікарської таємниці та відомостей про проведення медичного огляду;
- незаконний аборт, примусове донорство, проведення дослідів над людиною;
- ненадання допомоги хворому тощо [4, с. 97].

Як бачимо, вид і міра кримінальної відповідальності медичного працівника теж впливає із санкції відповідної статті Кримінального кодексу України. Крім цього, слід вказати й на винятки, за яких діяння не матиме складу кримінального правопорушення. Зокрема, відповідно до статті 39 Кримінального кодексу України, не є кримінальним правопорушенням заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам у стані крайньої необхідності, тобто, для усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави, якщо цю небезпеку в цій обстановці не можна було усунути іншими засобами і не було допущено перевищення меж крайньої необхідності.

При цьому діяння лікаря вважатиметься вчиненим в стані крайньої необхідності, за умов наявності певних критеріїв. Перш за все, небезпека повинна бути реальною. Тобто, стан пацієнта, який потребує надання невідкладної медичної допомоги, за якої можливе заподіяння шкоди його здоров'ю, є дійсно таким, а не гіпотетичним. Друге – наявність реальної загрози життю і здоров'ю людини, що може проявитися за певний період, в разі не реагування лікарем на травми чи стан пацієнта. І третє – в даній ситуації, без заподіяння лікарем відповідної шкоди людині, неможливе усунення захворювання або травм, що становитимуть небезпеку її життю чи здоров'ю.

Отже, кримінальна відповідальність, передбачена кримінальним законодавством України, є найсуворішим видом юридичної відповідальності, що може бути застосованою до медичного працівника за вчинення ним відповідних кримінальних правопорушень, за винятком, якщо його діяння будуть визнані такими, що вчинені в стані крайньої необхідності.

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що юридична відповідальність медичних працівників за вчинення відповідних правопорушень поділяється на декілька видів (кримінальну, адміністративну, цивільну, дисциплінарну) та передбачає застосування до винної особи заходів державного примусу. До юридичної відповідальності за професійні правопорушення можуть притягуватися і юридичні особи – медичні заклади й безпосередньо фізичні особи, котрі займаються медичною практикою.

Настання кожного виду юридичної відповідальності медичних працівників має певні правові передумови та особливості. Поруч з тим, слід враховувати положення частини 3 статті 34 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», відповідно до якої, лікар не несе відповідальності за здоров'я особи в разі відмови останньої від медичних приписів або порушення пацієнтом встановленого для нього режиму.

Сучасні ж реалії функціонування медичних закладів, особливо під час війни проти РФ, ще більше поглиблюють проблему відсутності ефективного механізму притягнення медичних працівників до юридичної відповідальності. Адже, якщо доведення вини медичного працівника в разі безпосереднього невиконання покладених на нього обов'язків, як правило, не складає проблеми, то доведення факту надання неякісної чи невчасної медичної допомоги або послуг, що призвело до протиправних діянь, є набагато важчим і потребує проведення численних експертиз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Основи законодавства України про охорону здоров'я. Затверджений законом України від 19.11.1992. № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>.
2. Кузьмінський П.Й. Відповідальність у медичній діяльності (за матеріалами літературних джерел). *Державне управління: удосконалення та розвиток*. № 10, 2011. Інтернет ресурс: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=364>.
3. Кравченко Т.І. Юридичні аспекти відповідальності медичних працівників за професійні правопорушення. *Офтальмологічний журнал*. № 5 (478). 2017. С. 66–68.
4. Макаренко О.М., Кризина Н.П. Суть правопорушення та відповідальності працівників закладів охорони здоров'я. *Інвестиції: практика та досвід*. № 19. 2021. С. 94–101.

5. Скриннікова К.О. Окремі аспекти цивільно-правової відповідальності лікарів (медичних працівників). *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія Право. Випуск 79: частина 1. 2023. С. 237–248.
6. Білоус Т.Й. Цивільно-правова відповідальність медичних працівників. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4. 2019. С. 42–44.
7. Скриннікова К.О. Цивільно-правова відповідальність у сфері надання медичних послуг. Проблеми цивільного права та процесу. Харків. 2019. С. 278–281.
8. Цивільний кодекс України. Затверджений законом України від 16.01.2003. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення. від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
10. Книш С.В. Юридична відповідальність за правопорушення у сфері охорони здоров'я в Україні. *Право і безпека*. № 4 (71). 2018. С. 43–49.
11. Карпушина М.Г., Вереша Р.В. Види відповідальності медичного персоналу у професійній діяльності. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. Том 34 (73) № 1, 2023. С. 62–70.
12. Кримінальний кодекс України. Затверджений законом України від 05.04.2001. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.